

«Акбыл жан»

Темэр: «Акбыл жан».

Муралдыр- Лъэпкъым и бзэм мыхьэнэуэ илэм, бзэ и лъэныкъуэкIэ адыгэ жьэгум и мыхьэнэм, анэм анэдэльхубзэр епхауэ зэрыщытым теухуа Iуэхугъуэхэм, уэрэдхэм, усэхэм егъэдэлун, тхыдэ и лъэныкъуэкIэ акбыл жан зилэхэр налуэ щIын; бзэм теухуа теплъэгъуэхэм, къафэхэм егъэплъын.

Урокым и екIуэкIыкIэр.

ЕгъэджакIуэ - Нобэрей ди урок зэлухам къытхуеблэгъахэщ лIэщIыгъуэ блэкIам и лIыкIуэхэу бзэм и гукъеуэм игъэгумэщI, абы и гупсысэм хэмыкI, зигури зи псэри адэжъ щIынальэмкIэ къэгъэза ди лъэпкъэгъу нэхъыжыфIхэр.

Псалъэ яттынщ ди нэхъыжыфIхэм.

Япэ лIыжъ –Ей, ди адыгэ жьэгужь, сыту куэд уи нэгу щIэкIа! Уи куэщIым иса лъэпкъыр илъэсищэрэ илъэс плыщIым нэсауэ къэралыгъуэ куэдым икIухъауэ щопсэу. А гукъеуэм ди псэхэр ягъэтыншкъым. Лъэпкъым и щIэблэ дыщэхэ, дэ нобэ дыкыфхуэкIуащ гъащIэ гъуэмылэу къыфхуэдгъэна ди адыгэ жьэгужьым илъа адыгагъэр, лIыгъэр, нэмысыр, кIухъэныр, хьэл-щэныфI, ди цIыхугъэшхуэ, хабзэфI тхэлъахэр зэрыфхэлъыр, ди адыгэ гъащIэ блэкIам и тхыдэм физэрыщыгъуазэр, ди адыгэбзэкIэ физэрыбзэрабзэр зэдгъэлыагъуну.

Сытыт, Заурбэч, ди нэхъыжъхэм жаIэу щытар?

Заурбэч – «Зи нэхъыжъ зымыгъэнэхъыжьым, зи адэ - анэ елъэпауэм, зи бзэ, зи хабзэ лъэныкъуэ езыгъэзым, сыт хуэдэ щIэпхъэджагъэри къыуищIэфынущ. Апхуэдэхэм уи дзыхь ебгъэз хьунукъым», - жаIэу щытащ. Аращи, маржэ хьун, фымыгъэульий ди бзэр! Ар фхъумэ! Бзэр псэумэ, лъэпкъри псэущ.

Учитель - Бзэр псэумэ, лъэпкъри псэущ. Аращи щIэддзэнщ «Акбыл жан» жыхуиIэ ди зэпеуэныгъэм.

1. АтIэ лъэпкъыу дунейм дапщэ тет?
 - КъызэралытэмкIэ, нобэ дунейм лъэпкъыу мини 4-м нэс тетщ.
2. Лъэпкъыбзэр дапщэ хьурэ?
 - Мини 2-рэ 500-рэщ. Зэрытлыагъуши бзэуэ кIуэдыжар нэхъыбэщ.
3. Бзэр мыкIуэдыжын папщIэ сыт щIэн хуейр?
 - ПIэщIэхуу, пкъутэнкIэ узыщышынэ хьэкъущыкIуэ лъапIэр Iэгум иту зэрызепхьэм хуэдэу, зепхьэн хуейщ.
4. Дэнэ къыщэжъэрэ адыгэ лъэпкъым и къуэпсыр?
 - Дызэрыт эрэр кIыхьэным ипэкIэ, илъэс минхэм щIигъукIэ узэлэбэкIыжмэ, Хы фIыщIэмрэ Iузэв тенджызхэмрэ я гъунапкъэм, Псыжъ и Iуфэм Iуса лъэпкъхэм къыщожъэ.
5. Сыт хуэдэт а лъэпкъхэр?
 - Абыхэм ящыщхэт пасэрей синдхэр, мэуэтхэр, фатейхэр, керкетхэр, досхэр, зиххэр, абазэххэр, псесхэр, н.
6. Сытым къыхэкIа пасэрей адыгэхэр зы лъэпкъыу зэфIэувэныр?
 - Я щIы кIапэхэр зэльэлэсу, зэкIэлъыкIуэу, я псэукIэри я хабзэри зэтэхуэу зэрыщытым, зэрылIыгъыу зы къару лъэщкIэ къатеуэ бийхэм пэщIэувэным, Хэкур хьумэным.

7. Сыт шыгъуэ синдхэм къэралыгъуэ кыщызэрагъэпэщар?
- Ди эрэм и пэкIэ V лIэщIыгъуэм синдхэм кыызэрагъэпэщар СиндикэкIэ еджэу езым я къэралыгъуэ, Горгопие и къалашхъэу. (иджы Анапэ здэщытым деж)
8. Сыт шыгъуэ хьэтхэм къэралыгъуэ щалар?
- Ильэс мини 5 ипэкIэ. Апщыгъуэм Урысейр къэралыгъуэ хьуным ильэс мини 4-5 иIэт.
9. Адыгэхэм адрей лъэпкъхэр дауэ къахуэщыта?
- Адыгэхэм я хьэлэлагъым, цIыхуфIагъым, Iуцагъым, лIыгъэм, яхэлъа нэмысым лъэпкъ псори кыдихьэт. Лъэпкъым кыщIэхъуэ щIэблэр а псоми щIапIыкIт.
10. Дэнэт а хьыбархэр щIэблэм здызэхахыр?
- Адыгэ жьэгум пащхьэрт, адэшхуэ-анэшхуэхэрт, хьэщIэщырт.
11. Хамэ къэралхэм щикъухъа адыгэхэр нобэр кыздэсым дауэ къэгъуэгурыкIуэрэ?
- Хамэ хэкур сыт хуэдизкIэ мышIыIэми, адыгэхэм я щхьэр ягъэпудакъым, ди адыгэ жьэгум здраха адыгагъэмрэ нэмысымрэ нобэр кыздэсым яхэлъу къогъуэгурыкIуэ. Дэнэ щымыпсэуми зыхэс лъэпкъхэм пщIэшхуэ кыхуащI я лIыгъэм, пэжыгъэм папщIэ.
12. Унэ кIуэцIым адыгэ жьэгур здаухуэн хуей лъэныкъуэм елытауэ сыт хуэдэ хабзэ щыIа?
- Адыгэ жьэгур унэм ущыщIыхьэкIэ, бжэщхьэлум и сэмэгурабгъу лъэныкъуэмкIэ ящIырт. Унэм ущIыхьэрэ а жьэгум уи гупэр хуэбхьэзэжмэ, уи ижырабгъу лъэныкъуэм хуэзэ жьэгупащхьэр унагъуэм я нэхьыжъым и тIысыпIэт, а тIысыпIэр зыкIэрыщIыхъа блыныр екIуэкIыу жьантIэм хохъэ.

Ведушэ – Ди къуэшхэ, ди шыпхьухэ, ди хьэщIэ лъапIэхэ, иджыпсту фэдгъэдэлунщ «Адыгэ жьэгум» уэрэдым.

Псалъэхэр адыгэбзэмкIэ лицейм и егъэджакIуэ Даур Ленэ Юсуф и пхьум ейщ. Макъамэр – музыкэмкIэ лицейм и егъэджакIуэ Тэмазэ Лидэ Хьанджэрий и пхьум ейщ. ЗыгъэзащIэр лицейм и уэрэджыIэ гупырщ.

Учитель – Пыдодзэ адэкIэ ди упщIэхэм.

13. Дауэ кыщыхута адыгэхэр хамэ къэралхэм?

- 1763 гъэм щыщIэдзауэ 1864гъэ пщIондэ екIуэкIа Урыс-Кавказ зауэ дыджым и зэраныгъэкIэ кыщыхутащ.
- а) Адыгэхэм я нэхьыбэм адэ хэкужыр зэрабгынэрэ ильэс дапщэ хьуа?
 - Ильэси 140-рэ хьуащ.
- б) Абы и кIэр хьэдагъэ зыщIар сыт?
 - ИстамбылакIуэрщ.
- в) «Си адыгэ» уэрэдыр уэрэджыIэхэм ягъэзащIэ.

Ведушэ – ДызэдэIуа гыбзэ гуауэр топсэлыхь адыгэ лъэпкъыр хамэщI кыщыхутэным и щхьэусыгъуэм, нэщIэбжьэу я нэгу щIэкIам. Гыбзэ гуауэм и псалъэхэр Даур Ленэ ейщ. Макъамэр Тэмазэ Лидэ ейщ. Уэрэдым лауреат цIэр кыхьащ.

Учитель – Пыддзэнщ ди упщлэхэм.

14. Лъэпкъым и флэщыгъэцлэ зэмылфэужыгъуэхэр сыт шыгъуэ къежъа?

- Хьыбарыжъым кызырыхэщымклэ “Адыгэ” псалъэр лъэпкъыр зэрызэджэж флэщыгъэцлэу шытщ.

а) Иужьклэ сыт хуэдэ флэщыгъэцлэхэр диэ хьуа?

- Европэм, Къухьэлэм шыпсэу адыгэ псори кызыщыиубыдэу диэ хьуаш:

V – X лэщыгъуэм – зихи;

X – XIII лэщыгъуэм – косоги

XIII - лэщыгъуэм шыщлэдзауэ – черкесы.

15. Адыгэ лъэпкъ 12-м я цлэхэр кыжылэн.

- Шапсыгъхэр, абазэххэр, натхьуэдджхэр, бжъэдыгъухэр, клэмыргуейхэр, убыххэр, мэхьуэщхэр, хьэтыкьуейхэр, адыгейхэр, еджэрыкьуейхэр, бесльэнейхэр, къэбэрдейхэр (12)

а) Лъэпкъ 12-м я дамыгъэр сытклэ къэгъэлъэгъуауэ къэгъуэгурыкьлэрэ?

- Адыгэ бэракъым вагъуэ 12-у кыщыгъэлъэгъуаш.

б) Сыт хуэдэ лэщыгъуэра адыгэхэм зы бэракъ диэ шыхьуар?

- 19-нэ лэщыгъуэрщ.

в) Щхьэ удзыфэ?

- Адыгэ щыналъэм гьатхэм и теплъэм и дамыгъэщ.

г) Я щхьэхэр дэгъэзеяуэ шабзищ зэблэдзамклэ сыт кыгъэлъагъуэр?

- Мамырыгъэм и тельхьэу дызэрыщытырщ.

д) Щхьэ шабзищ?

- Щыгуми, хьэуами, псыми ди бийр зэрыщыдгъуэтынум и дамыгъэщ.

16. Адыгэхэр сыт хуэдэ диным ита?

- Дин зыбжанэм итащ. Абыхэм ящыщу мажусий диныр езыхэм къадэхьуаш. Ар тхьэ куэд ялэу шыщыта зэманырщ. Иужьклэ чристан диныр грекхэмрэ римлянхэмрэ адыгэхэм кыхахьэн щлэдзащ 4-нэ лэщыгъуэм. Муслымэн диныр адыгэхэм къахэзыхьар хьэрыпхэрщ.

17. Хэт адыгэхэм я япэ пщышхуэу шытар?

- Иналщ. Ар абхъазхэм, адыгэхэм я япэ пщышхуэу, лыгъэшхуэ зыхэлъу, цлэрылэу, хэкур тэрэзу зэрихьэу шытащ. Инал и кьуэхэм къатехьукьыжащ къэбэрдеипщхэр, клэмыргуеипщхэр, бесльэнеипщхэр. Инал хузэфлэклэщ адыгэ псори зэкъуэт ищлын.

18. Хэт Идар Темрыкьуэр?

- Япэ адыгэпщ цлэрылэу Инал и кьуэрылхум и кьуэм и кьуэжщ. Темрыкьуэ къэбэрдейм я пщышхуэу шытащ.

а) Темрыкьуэ и бийхэм ятекьлэуэн папщлэ сыт ищлэр?

- Урысейм пащтыхьыгъуэр зылыгъ Иван-Грознэр дэрэжэгъуэ (опора) къещл, Мэзкуу япэрей лыкьлэуэхэр егъакьлэу. Абыхэм яхузэфлэклэ Адыгэхэмрэ-Урысеймрэ зэгурылэуэныгъэ быдэ зэдащлын.

б) Иван-Грознэм дзыхь зэрыхуищлар дауэ налэу хьурэ?

- Темрыкьуэ ипхьу Гуащэнейрэ и кьуэ Сулытланымрэ Иван-Грознэм деж егъакьлэу.

в) Урысейм шыщылауэ сыт хуэдэ хабзэ кыхэхэр?

- Темрыкьуэ и бынитым чристан диныр кърагъащтэ, и пхьум Марие кыфлащ, и кьуэм Михаил кыфлащ.

г) Урыс-адыгэ зэпыщІэныгъэр сыткІэ быдэ хьурэ?

- Гуащэнейр Иван-Грознэм иша иужь 1561 гъэм зэпыщІэныгъэр быдэ мэхьу.

21. Урысейм и япэ генералиссимусу шытар хэт?

- Михаил Черкасскэрщ.

22. Сыт шыгъуэ адыгэхэм алфавит яІэ шыхьуар?

- V лэщІыгъуэм синдхэм алфавит яІащ грекхэм я алфавитым кытекІауэ.

23. Урыс графикэр зи лъабжъэ япэ адыгэ алфавит зэхэзылхьар хэт?

- Нэгумэ Шорэщ.

24. Сыт шыгъуэ адыгэхэм тхыбзэ диІэ шыхьуар?

- Мартым и 14-м 1855 гъэм Тифлис деж Бырсей Умар кыдигъэкІащ «Шэрджэсыбзэ букварь» зыфІища тхылъыр.

Учитель - Тхыбзэм зэфІэкІ иІэщ дунейм адыгэу тетыр зы лъэпкъыу дызэрыщытым и шхэпс хьунымкІэ. Абы и шыхьэтщ Сирием шыпсэу МыгъуэлІ Садыкъ адэ хэкужьым зыкытхуигъэзауэ кьиупсэль псалъэхэр.

Ведушэ - Деплынщ абы теухуа «Садыкъым и тхьэусыхэ» теплъэгъуэм.

Хэтхэр:

1. МыгъуэлІ Садыкъ – Сирием кыкІащ
2. Садыкъ и анэр
3. Хэку анэр.

Садыкъ – Си кьуэшхэ, си шыхьухэ, си макъыр зэхэзых адыгэ псоми сэлам фызох. Къысхуэвгъэгъу тІэкІу сытхьэусыхэнущи. Илъэси 140-м нэсауэ хамэщІым ис адыгэхэм ди хабзэри ди бзэри тфІокІуэд. Адыгэр адыгэ зыщІар адыгэ бзылхугъэрщ. Сабийр зэкІуэщІыпхауэ гущэм хэльщ. Абы и анэдэльхубзэр езыгъэщІэн хуейм иримыгъащІэмэ, дэнэ щищІыхуну и бзэр. Сэ нобэ зыхузогъазэ си анэм. Си анэ дыщэ, си псэм и щІасэ, уэракъэ сызибыныр?

Анэр – А си щІалэ, ар сыт упщІэ, сэращ- тІэ уи анэр.

Садыкъ – АтІэ сыбгъэшхам, кысщыптІэгъам, гъуэгум дыздырикІуэм телъахэм я цІэхэр адыгэбзэкІэ кызыгурыбгъэІуамэ сыт ягъэ кІынт? Ар схурикьунут сызэрыадыгэр сыкъащІэу дунейм сытетыну. Дызыыхьа лъэпкъым ди бзэр дагъэджыжкъым, ди бзэкІэ дыпсэльэн дыхуиткъым.

Анэр – (и кьуэм зыхуегъазэ). Си щІалэ, уигу щхьэ кызэбгъа?

Хэку анэр – УмыгумэщІ щІыхь зыхуэсщІ си лъэпкъэгъу дыщэ! Уэ ухуитакъым уи бынхэм лъэпкъыщІэ яІэжыну, я бзэкІэ еджэжыну. Дэ адэ хэкужьым кынахэм тхузэфІэкІащ фэ фызыщІэхьуэпса насыпыр кытІэрыхьэн. Дэ диІэщ литературэ. Доджэф, дотхэф, догъэбзэрабзэ ди бзэр.

Учитель. - Ди жагъуэ зэрыхьунщи, нобэ ди хэкужьым шыпсэу ди адыгэхэм куэду кытхэкІ хьуащ зи бзэм елъэпэуэжхэр.

Ведушэ – Деплынщ абы теухуауэ ШэджыхьэщІэ Хьэмыщэ «Анэдэльхубзэ» зыфІища гушыІэ теплъэгъуэм.

Хьэжмысост – Уо зи хьэщІэгъуэ тхуэмыгъуэт, кьеблагъэ ХьэтІутІ, ныщІыхьэ. Дауэ фыщыІэ-тІэ?

ХьэтІутІ – ДыфІщ, дыузыншэщ, Уэлей, Хьэжмысост, хьэщІэ уиІэну зэхэсхати,

адыгэбзэ къабзэкIэ тIэкIу сыхъуэхъуэнщ жысIэри сыкъыфхуэкIуакIэ.

Хьэжмысост – Хуабжьу дигуапэщ, ХьэтIутI.

ХьэтIутI – Ладнэ, ладнэ, хьэрэшо. АтIэ араши, сэ пагэу си жызым зы минут сыщымыта. Тем болэ, адыгэ сема уису, адыгэ блудэ пшхыуэ анэдэльхубзэкIэ ущымыхъуэхъуэфым деж я дикэ извинаюсь, уи лъэпкъми уи родми ухуэмыфэщэжу аращ. Аракъэ, Хьэжмысост?

Хьэжмысост – Уэлэхьи, аракIэ, ХьэтIутI, пэж дьдэр жыпIащ.

ХьэтIутI – Дэ постоянноу гъащIэм дыщрохьэлIэ больтун куэд, я разговорым тхэкIумэр игъэвууэ, нервыр къыдригъэкIуейуэ. Къащтэ, напрымеру мо Зулчыф. Абы и зы дэтхэнэ словари урысыбзэщ. Даже зэзэмызэ иностраннэ словэ щыхигъэхьэ къохъу.

Хьэжмысост – Ар сымыгъуащэмэ, Мухьэмэд зыщылажьэм и начальникщ, унэжын.

ХьэтIутI – Ну допустим, уэ уначальникщ, ладнэ. Ауэ уэ зыми правэ къыуитакъым алыхьым къыпхуигъэфэща уи языкым уефыщIэуэжыну. Значит, ущыпсалъэкIэ уи разговорым чуткэу ухущытын хуейщ. Слуши, что гугъуу хэльыр уи бзэкIэ упсэлъэжыным?

Хьэжмысост – А зиунагъуэрэ, лъыжь - фызыжьхэми «зрастирэ» «досуданэрэ» фIэкIа жалэжыркъым.

ХьэтIутI – А почему? ПцIыхурэ ар? Нет. ИнглыбзэкIэ жыпIэмэ, «но», нэмыцэбзэкIэ жыпIэмэ - «никс фэрштейн», хьэрыпыбзэкIэ-«мафий», урысыбзэкIэ «нет».

Уэ, как никак, Цушкэ и школыр къэбухыну пэпиткэ пщIауэ щытащ. Ар апхуэдэу щIэхъур а уи щхьэ тупойм нэсрэ? Нет.

Хьэжмысост – Пэжщ, сэ Цушкэ и школыр къэзухыну си мурадами, си бзэм сельэпэуэжакъым. Уэ ХьэтIутI, уэ дауэ къыпщыхъурэ сэ си бзэр зджынукъым жиIэу еджапIэм деж къэувыр? Апхуэдэ цIыхум къыгурыIуэу пIэрэ и бзэм, и лъэпкъым хьэфэ тоным хуэдэу зэрельэпауэр?

ХьэтIутI – Уэлэхьи, уэбилэхьи, уэталэхьи иджыпсту тIэу уемыплъу ВДНХ-м щIагъэуэвэ хьунумэ, гъущI хьар зырызым иту, билет къащэхумэ, цIыхухэр къеплъу. Къырыреплъ зи анэдэльхубзэр зыджыжыну хуэмейхэу мэзым щIыхьэжыным нэсахэм.

Хьэжмысост – Уэ ХьэтIутI, уи бзэныкъуагъымрэ зи бзэр зыджыжыну хуэмейхэу Iумпэм зыщIхэмрэ папщIэ иджыпсту апхуэдизкIэ си гур къызэфIэнаши сыкъыщымыду зысхуэIыгъащэрэт.

ХьэтIутI – Си гъащIэм, зэзакъуэ анэдэльхубзэ къабзэкIэ тост произносит сщIынщ жысIэри сыкъэкIуати уважени, терпени уиIэжкъым, слуши. Будь здоров, Хьэжмысост. Давай-тIэ (И Iэр еубыдыж)

Учитель – АдэкIэ ди зэльыкъуэтыныгъэм хуэунэтIа усэкIэ зыфхузогъазэ.

«Дызэльыкъуэту дызэдэпсэумэ» Даур Е.Ю.

Дызэльыкъуэту, цIыхугъэ тхэльу

Адыгэ гъащIэр ену щрет!

Ди адыгэбзэр дэ зэдэтIэту,

Зэныбжьэгъугъэр быдэу щрет.

Феуэ фэ Іэгум, феуэ ныбжьэгъухэ!
Адыгэ къафэм дыдегъэжью.
Дызэльыкъуэту дызэдэпсэумэ,
ФЫЛЪАГЪУНЫГЪЭР ДЯКУМ ДЭЛЪЫНЩ.

Тхэлъу нэмыси ди адыгагъи
Лъэпкъхэм дакъуэту дыздэпсэунщ.
Дэрщ щЫзэфІэтыр мы дунеишхуэр
Дэрщ щІэкІэрахъуэр мы щЫ хъурейр.

Дэ ди гуфІэгъуи ди нэщхъеягъуи
Дызэльыкъуэту зэдэдгъэІэт!
Мы дунеишхуэр зэфІэтыхункІэ
Къуэшыгъэр гуапэу дякум дырет!

Феуэ фэ Іэгум, феуэ ныбжьэгъухэ!
Адыгэ къафэм дыдегъэжью.
Дызэльыкъуэту дызэдэпсэумэ,
ФЫЛЪАГЪУНЫГЪЭР ДЯКУМ ДЭЛЪЫНЩ.

Учитель – Иджы къэтпщытэжынщ ди нобэрей упщІэхэм я жэуапыр зэрекІуэкІар.

Япэ увыпІэр –

ЕтІуанэ увыпІэр –

Ещанэ увыпІэр –

Адрейхэри тхъэм фигъэпсэу, дэгъуэу фылэжьащ.

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Общеобразовательный лицей-интернат а.Хабез
имени Хапсироковой Екатерины Мухаджировны»

Литературный вечер «Умники и умницы»

Учитель родного языка и литературы
Ионова Б.Х.

Хабез